

Hjelp i stedet for straff

av Morten A. Brodahl

Forslag til ny rusreform ble 19. desember i fjor levert til Helse- og omsorgsdepartementet og Justis- og beredskapsdepartementet. Utredningen vil kunne bli et paradigmeskifte innenfor norsk ruspolitikk om politikerne tar den for god fisk. Det er på høy tid at samfunnet tar inn over seg at personer som bruker rusmidler ikke blir rusfri av straff. Heller ikke at de ruser seg mindre dersom de blir tatt av politiet for bruk av narkotika.

Frem mot United Nations General Assembly Special Session on Drugs (UNGASS) i New York i 2016 mobiliserte sivilsamfunnet, spesielt brukerorganisasjonene, overfor sine respektive lands delegasjoner med tanke på å fremme helse- og menneskerettighets-situasjonen for brukere av narkotika. Samt også å rette søkelyset mot konsekvensene av stigma som påføres brukerne gjennom kriminaliseringsregimene. Internasjonale organisasjoners ruspolitikk, og endringer i disse holdningene og anbefalingene over tid, må ses i sammenheng med endringer i medlemsstatenes nasjo-

nale narkotikapolitikk samt ny vitenskapelig kunnskap om rusmidlene og brukerne av rusmidler.

Helse- og omsorgsminister Bent Høie sier at det viktigste med å gjennomføre rusreformen er å minske stigma knyttet til det å være en rusmisbruker. Så da blir spørsmålet, fjerner vi stigma med å avkriminalisere?

Det er lite tvil om at straff stempler og stigmatiserer, og at det kan gjøre vondt verre for mennesker med risikofyllt rusmiddelbruk. Debatten raser, og temaet ungdom og rus er helt sentralt. Alle som har jobbet innenfor helsefeltet vet at unge som er i risikozonen har mange problemer. Trussel om straff har liten betydning for om de bruker rusmidler eller ikke. Det de trenger er tverrfaglig hjelp og oppfølging fra helsevesenet, skole, barnevern og andre. Derfor hilser jeg 'Rusreformen – fra straff til hjelp' velkommen.

I mandatets punkt 1 heter det at reformen omhandler personer som tas for bruk og besittelse av illegale rusmidler til egen bruk, og at regjeringen vil gjennomføre en rusreform der ansvaret for samfunnets reaksjoner på

slik bruk «overføres fra justissektoren til helsetjenesten» (NOU 2019: 26).

At det er urimelig at utprøving av illegale rusmidler i ungdommen kan føre til redusert mulighet for fremtidige yrkesvalg, faller jo på sin egen urimelighet. Runar Torgersen, leder av NOU-utvalget sier det meget treffende: «Poenget med karrieremuligheter er ikke at vi anser politi- eller brannmenn som uegnet om de forteller at de i ungdommen prøvde hasj. Men vi dømmer folk som uegnet hvis de blir tatt. Er prinsippet at de som blir tatt er uegnet framfor de som ikke blir tatt?».

Rådgivningsenheten

I rusreformutvalgets utredning foreslås en modell der bruk av narkotika, og erverv og innehav av en begrenset mengde narkotika til egen bruk, fortsatt er ulovlig. Men at reaksjonen på dette skal være oppmøteplikt for en rådgivningstjeneste. Flertallet i rusreformutvalget har i sin utredning foreslått, ut i fra tolkningen av mandatet, at man bør opprette dette i kommunene eller interkommunale enheter. Disse enhetene er tenkt å ha som oppgave å hjelpe mennesker som har blitt tatt av politiet for bruk og/eller besittelse av illegale rusmidler.

Utvalget har foreslått at enheten skal bestå av helse- og sosialfaglig

kompetanse samt også erfaringsbasert kompetanse. Det vil være stor grunn til å tro at mennesker med samtidig ruslidelse og psykisk lidelse (ROP-lidelser) vil ha godt av å kunne bli møtt av helserelatert kompetanse fremfor at de må forholde seg til straff og kontrolltiltak, og denne belastningen dette vil medføre. Spesielt knyttet til de med de mest alvorlige lidelsene.

Som en rådgivende enhet skal også eventuelle andre psykososiale utfordringer kartlegges for å gi den som trenger det best mulig hjelp. En av de viktigste problemstillingene som diskuteres er politiets rolle i arbeidet med forbyggende arbeid etter en eventuell reform. Her har jeg ingen andre kommentarer enn at det vil være merkelig å hevde at forebyggende arbeid ikke kan utføres uten at politiet er inkludert.

CRPD og psykososiale funksjonsnedsettelse

Rettighetene til mennesker med nedsett funksjonsevne (CRPD) som FNs generalforsamling vedtok den 13. desember 2006, understreker at mentale funksjonsnedsettelse er likestilt med andre nedsatte funksjonsnedsettelse. Konvensjonen slår fast at mennesker med psykososiale funksjonsnedsettelse har de samme menneskerettighetene som alle andre. Straff knyttet bruk og besittelse for denne gruppa vil i stor grad

begrense disse sine rettigheter. I artikkel 1 fastslås det at mennesker med nedsatt funksjonsevne har full og likeverdig rett alle menneskerettigheter og grunnleggende friheter. Det er åpenbart at de med ROP-lidelser ofte blir marginalisert og stigmatisert ved at det blir brukt straff som grensesettende tiltak, og at dette gjør samfunnsdeltagelse vanskeligere. Tilbud om hjelp fremfor straff vil helt klart være å foretrekke for denne gruppa. Og for øvrig kan det være greit å nevne at Menneskerettighetene er innlemmet i Grunnloven, det vil si de skal gjelde som norsk lov. CRPD gir egentlig ingen nye rettigheter, den bare understreker de rettighetene vi allerede har.

Tillit til hjelpeapparatet

En sivil rådgivningsenhet vil være en positiv inngangsvinkel for å komme i god dialog med den hjelpetrengende både når det gjelder å komme i kontakt med, og å opprette en god relasjon, og et godt samarbeid med den som, i større eller mindre grad har behov for helse- og sosialfaglig hjelp. Tillit til hjelpeapparatet, samt en best mulig relasjon til de ansatte er essensielt for all psykisk helsehjelp. Dette i motsetning til dagens praksis som innebærer bøtelegging, ubetingede eller betingede straffer samt pålagte kontrolltiltak som i beste fall kan føre til henleggelse av saken om den hjelpetrengende oppfyller kravene politiet

stiller. Hensikten er i utgangspunktet å forebygge at inntaket av rusmidler øker og på sikt sørge for at den som har begått lovbruddet skal slutte å bruke illegale rusmidler. Om man gjennom urin- og eller blodprøver beviser at man har sluttet og bruke eller misbruke illegale rusmidler vil dette kunne føre til henleggelse eller såkalt stryking av en bruk- eller besittelsesdom. Ungdom som viser en bekymringsfull utvikling i forhold til sitt bruk tilbys det man kaller frivillige ruskontrakter.

Det blir altså trukket frem at hovedformålet med reformen er å redusere stigmatiseringen rusmisbrukere utsettes for i det norske samfunnet. Ved bruk av «frivillig» ruskontrakt er det ofte at de mest ressurssterke ungdommene har større tilbøyelighet til og bedre forutsetninger for å gjennomføre kontraktene. Ungdommers sosioøkonomiske bakgrunn og foreldres grad av involvering og støtte, har stor betydning for mestring og fungering. Bruken av ruskontrakter kan være nyttig for noen, men bruken kan gjøre vondt verre for andre. Det kan også diskuteres om det er snakk om frivillighet, når man har et såkalt «ris bak speilet». Ruskontrakter, i den grad de videreføres, bør være fundert på reell frivillighet - ikke på sanksjonsfrykt og tvang.

Politiet i Oslo mener selv at de har god erfaring med såkalte ungdomskontrakter. Men det blir viktig å påpeke at

da Kompetansesenteret for Rus i Oslo evaluerte ordningen, konkluderte de derimot med at den fungerte dårlig for ungdom som i realiteten var i behov av hjelpetiltak med støtte og oppfølging. Det vil være stor grunn til å tro at det er bra for de med en ROP-lidelse at politiet ikke lenger kan beslaglegge mobiltelefonen og datamaskinen din, strippe deg eller ransake boligen din om reformen blir vedtatt. Det er derimot videre blitt foreslått i utredningen at om man blir pågrepet med et illegalt rusmiddel under de foreslåtte terskelverdiene, uten at det er objektive holdepunkter for å mistenke deg for salg, at politiet fortsatt vil kunne beslaglegge stoffet ditt og ransake den det gjelder.

Videre vises det i utredningen til studien (Lien og Larsen (2015) s. 38–39) at de synes å skimte en tendens til at marginaliserte unge gutter fra Oslo øst får ruskontrakt først og fremst som et kontroll- og straffetiltak, mens majoritetsguttene fra vest får ruskontrakt som et hjelpetiltak der kontroll er et element sammen med samtaler og støtte. Det kan synes som om ruskontrakt, slik det praktiseres i Oslo i dag, fungerer best for de unge som har mest ressurser fra før. Utvalget legger til grunn for sitt forslag at det ikke finnes holdepunkter for at straff eller straffelignende tiltak regulerer narkotikabruk, og at fordelene med straffelignende sanksjoner med god margin må overgå ulemperne.

Det er vanskelig å ikke se positivt på utvalgets anbefalinger knyttet til tilbud om frivillig helsehjelp fremfor straff, sanksjoner og kontrolltiltak. Rapporten påpeker straffens mange negative sider og er i mange tilfeller ifølge utvalgets leder et enkelt regnestykke. Og det er ingen grunn til å hverken mistenke eller påpeke mangler ved utvalgsmedlemmenes kompetanse eller kvaliteten på utredningen, som må ansees for å være et solid stykke arbeid hvor mandatet er tolket rett måte.

Krigen mot narkotika

Den såkalte krigen mot narkotika er avblåst. Og den enkle grunnen til dette er at det alltid er de uskyldige som blir skadet i en krig. Så da kan man spørre seg om bortfallet av straff vil føre til at flere unge bruker mer illegale rusmidler oftere enn i dag. Svaret fra forskningen er at dette er noe vi vet lite om. Vi har ikke sikker kunnskap på om avkriminalisering av bruk av rusmidler fører til økt forbruk. Vi vet ikke hvor mange unge mennesker som i dag har takket nei til stoff fordi de har vært redde for straff, og som i morgen vil si ja fordi trusselen om straff er borte.

Utvalget skriver i utredningen: «I norsk strafferett har avkriminalisering i stor grad skjedd gjennom fjerning av straffebud som tiden har løpt fra. Et velkjent eksempel er avkriminalisering

av seksuell omgang mellom menn og konkubinater (samboerskap) i 1972.» Mange mener dette ikke kan sammenlignes, men jeg er personlig ikke enig. Selvsagt kan alle urimelige og forkastelige forbud sammenlignes. Ved avkriminaliseringen av homofili var man også engstelig over hvilken smitteeffekt dette ville ha på ungdommen. Og det var først i fjor at politiet offentlig ba om unnskyldning til alle homofile som opp i gjennom har lidd som følge av umoralske regler og lovgivning.

Så da kan man jo håpe at rusmiddelbruk i framtida møtes som et helseproblem, og at det blir viktig å ha en ruspolitikk som er i tråd med menneskerettighetene.

Morten A. Brodahl
erfaringskonsulent/medforsker
morten.a.brodahl@sykehuset-
innlandet.no

